

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на

Владимир Димитров Теохаров,

доцент във философския факултет на СУ „Кл. Охридски“

на тема: *Метафизика и психология на духовните възрасти*

за присъждане на научната степен *Доктор на науките*

в професионално направление **2.3. Философия**

по научната специалност *История на философията*

от проф. дфн Валентин Канавров

Дисертацията е в обем 263 страници. В нея липсва задължителният за жанра списък на цитираната и използвана литература. Теохаров цитира обаче коректно под линия. Списък на литературата е даден в автореферата. Прави неприятно впечатление, че в него не фигурира нито един текст на български автор, вкл. текст на проф. Иван С. Стефанов, на когото в началото на дисертацията (вкл. в издадената книга) е изказана благодарност за споделените мигове на философското поприще. Библиографията включва преди всичко първична литература, като коментарните и интерпретативните текстове са сведени до минимум. В дисертацията Теохаров следва собствена логика на изложение, като в нейните отделни моменти рядко се позовава на основни (близки, различни или противоположни) интерпретации от вторичната литература, които до голяма степен изграждат корпуса на философската култура. Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем 19 страници пестеливо представя структурата и някои от основните идеи на дисертацията, като включва приносите на дисертационния труд, четири последни публикации по неговата тематика и библиография. Съпътстващите документи са пълни според изискванията на закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата. Теохаров прилага справка за изпълнението на минималните

национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ. Съгласно указанията на закона декларирам, че в дисертацията не съм установил плагиатство. Докторантът е приложил необходимата декларация за авторство.

Теохаров завършва специалност „Философия“ в СУ „Кл. Охридски“ през 1985 г. От 1986 до 1988 г. е редовен докторант, а от 1988 г. – редовен асистент в СУ. Защищава докторат през 2004 г. Хабилитира се през 2006 г. Има специализации в Германия и Австрия. Участва с доклади на международни конференции и семинари. Не декларира участия в научни проекти. Има богата, културно и чисто философски значима преводаческа дейност, като основно превежда философска литература.

Дисертацията има за предмет същинската философия и като разработка е същинска философия. Не бих посочил това като теоретичен принос, но в днешната култура, която не знае своето име и която осъзнато не стои върху своята духовна история, внимание и поздравление заслужава всяко философско усилие, което се вкопава в принципното, концептуалното и систематичното философстване. Вторият предварителен момент, на който обръщам специално внимание е защитата на тези, а не споделянето на мнение, участието в дебати, случването на събития и др. под дискурсивни и, директно казано, повърхностни псевдофилософски игри. Теохаров предлага текст с концептуална стойност, защитавайки централната теза, че развитието на личността повтаря развитието на културата, и впитайки тази теза в парадигмалната система на метафизиката и психологията на основните стадии в развитието на европейската духовност.

Основното концептуално постижение на дисертацията е според мен опитът да се синтезират рационалното и екзистенциалното философстване в програмата „метафизика и психология“, вкл. в по-силната постановка „психология на метафизиката“, която преодолява единно неиздържаната конструкция на конюнкцията, която не гарантира консистентност и последователност на пълнотата. Теохаров определя пълнотата като систола, т.е. като съдържаща по-голяма мощ в сравнение със съвършенството, което е диастолично спрегнато. Пълнотата и съвършенството са според него двете отправни точки, респ. двете

начала на цялостността на културата, схващана като дом на човешкото битие. Метафизичното философиране на човешкото битие се представя чрез екзистенциално-метафизични типове.

На второ място и в непосредствена връзка с горното отбелязвам стремежа за теоретизиране на тип недогматична метафизика, която следва да е различна от метафизиката на присъствието. Но този стремеж не е антирелигиозен. Точно обратното, Теохаров търси трансцендентално преодоляване на постулативните постановки на трансцендентното, които схизматизират типовете преживяване на Бога. Според дисертанта то има феноменологичен характер, но не според Хусерловата феноменология от *Logische Untersuchungen*, а в смисъла на феноменологията на религията на Рудолф Ото. Теохаров се насочва към нуминозния характер на метафизиката на сакралните преживявания. Метафизика и екзистенция се сплитат, но не в качеството им на концепти и абстрактни конструкции, а като преживявания и тълкувания на фрагментите на екзистенциалните крайности.

Дисертацията е структурирана в три тези, които задават нейното съдържателно разгръщане. То е систематизирано в три части – детство, зрелост и мъдрост, – като напълно резонно третата е най-обширна. Дисертацията завършва с „отекващ финал“, „заключителен акорд“ и три своеобразни, почти лапидарни, но изключително смислово наситени добавки: „метафизика и психология на българския сън“, „към преображенията на българската домовост“ и „философска и религиозна интерпретация на отношението личност – социално – социологическо“. Тя е много добре балансирана, което от архитектурно гледище показва успешна рефлексия върху проблематиката, нейното теоретично изследване, методологично извеждане и последователно излагане.

Вече отбелязах неконсервативните в теоретично и интерпретативно отношение основни тези на дисертацията и нейната евристична изследователска логика и методология. Те кулминират в централната постановка за психология на метафизиката. Постановката утвърждава метафизиката като същинска философия, критикува догматичната метафизика на присъствието и търси

своеобразно психологизиране на метафизиката, което отразява нейното позитивно развитие във философията на ХХ век. Теохаров последователно критикува субективизирането на априорното и дефинитивно отстоява тезата, че „единствено актуалното е действителността на априорното“ (с.110). Той не се впуска в критическа анализа на самото априорно (напр. като формална и виртуална реалност, която не е субстанциално битие), а през и чрез схематизма (на Кант) търси адекватната критически медиативна същност на езика. Теохаров не дефинира езика като модус на трансценденталното, но напълно резонно го аргументира като ефективен трансцендентален схематизъм. По-нататък, на основата на философията на Шелинг и разработките на Вилхелм фон Хумболт дисертантът анализира културата като езикова реалност.

В третата част на дисертацията типиката на мъдростта като духовна възраст се основополага в „идеята за новото рождение“, разбирано като себепреображение и смирение. Типично историко-философски Теохаров разгръща своята концепция на базата на тълкуване и претълкуване на възгледите на редица велики европейски философи – Киркегор, Кант, Шпет, Бернхард, Лайбниц, Ницше, Дилтай и др. Те не се анализират хронологично, а концептуално във връзка с теоретичното насищане и систематизиране на изследването. Важен момент в това отношение е тезата, че „белег за новото е не разгръщането или създаването на някаква нова идея, а принципът на новото решение на старите проблеми на духовността“ (с.130). Тази фундаментална теза е заложена върху философията на Кант и Киркегор, които според Теохаров философски фундаментализират „психологическата действителност на човека“. Въпросът не е в това дали става дума за психологическа или за психична действителност, а в това, че едва ли Кантовата философия е подходяща основа в случая, най-малкото имайки предвид разликите между първото и второто издание на *Критиката*, които преследват минимизиране на психичните фундаменти на трансценденталния концепт. Теохаров се позовава главно на Кантовия *Opus postumum*, като разгръща постановката за една трансцендентална теология. Минавайки през Киркегор психологизирането на метафизиката се

представя чрез психологията на диалога, като последният също попада в сферата на метафизиката. Това е ключов момент за концепцията, която се изгражда като диалогика. Тя обосновава повторното интегриране на личността, вкл. във връзка с Ницшевото вечно възвръщане (липсва обаче коментарът на разликата между *ewige Wiederkunft* и *ewige Wiederkehr*). Критиката на догматичната метафизика и аналитиката на развитието на европейската философия след Хегел прераства през интерпретации на Киркегор, Ото, Карл Барт и най-вече Ницше до постановката за психология на метафизиката. Тя има действителен фундамент и в по-рано анализирани в дисертацията концепции на Бубер и преди всичко на Юнг.

Декларираните от дисертанта приносни моменти на дисертационното изследване са реални и обосновани. Теохаров посочва 12 приносни постановки в своето изследване, като тези, които носят по-голяма концептуална иновативност, нарича „прецеденти в световната литература“.

В задължителната за всяка рецензия рубрика „критични бележки“ интерпретативно бих посочил неконсистентността на отъждествяването на спекулативното с догматичното (с.229 сл.). Теохаров коректно допуска положителна и отрицателна употреба на понятието *спекулативно*, но настоява на догматичния характер на спекулацията в противоположност на експерименталния характер на същинската днешна философия. Но мисловният експеримент не е ли *par excellence* рационална спекулация и не е ли именно спекулацията един от пътищата на иновативното и продуктивното философско мислене? Метафизиката не е ли чиста спекулация? Предполагам, че това негативно разбиране на спекулативното има корени в сакралното преживяване на мига, което в дисертацията се проектира екзистенциално-фрагментарно и тълкувателски-афористично. Но все пак категоричните позовавания на Кант и Кантовата трансцендентална теология – често през Хумболт, Киркегор, Ницше и Ото – изискват придържане към трансценденталния формализъм, който е основен концептуален белег на Кантовата критическа философия и който ясно постановява еквивалентността на спекулативното и теоретичното

(конститутивното формално-рационално). В този смисъл, но само и единствено в семинарен порядък, т.е. не като неприемаща критика, отбелязвам разликата между формално-рационалния, трансцендентално-схематичен прочит на Кантовата критическа философия и прочита на Теохаров, дефиниран от него като „юдео-протестантски синтез“. Радвам се, че Теохаров разглежда Кантовия критицизъм като крайъгълен камък на същинската метафизична философия, че силно акцентира на трансценденталния схематизъм и че заостря вниманието върху езика като своеобразно схематизиране на рационалното познание и рационалното онтологизиране, като именно наличието и респ. отсъствието на схематизъм при това познание и онтологизиране е белег на критическо и респ. догматично философстване.

Нямам принципи несъгласия с постановките на дисертацията.

Нямам (за съжаление) съвместни публикации с Теохаров.

Заключение: Като имам предвид множеството изтъкнати теоретични достойнства на изследването, мащабната традиция на континенталната европейска философия, в която то е успешно вплетено, и плодотворното изграждане на дома на духа със стремеж за трайно, уютно и цялостно екзистенциално пребиваване в него, напълно убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури по защитата на дисертацията на **Владимир Димитров Теохаров** на тема: *Метафизика и психология на духовните възрасти* да я гласуват за успешно защитена, като присъдят на дисертанта научната степен „**доктор на науките**“ по научната специалност *История на философията* в професионално направление **2.3. Философия**.

София, 14.02. 2020 г.

Рецензент: .....